

Ірина Бутова

ГЕНДЕРНА СКЛАДОВА У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ США та УКРАЇНИ

Здійснено типологічний аналіз повідомлень американських та українських політиків, продемонстровано їхню гендерну “маркованість”, проаналізовано важливість гендерної складової у сучасному політичному дискурсі.

Ключові слова: політичний дискурс, гендерна “маркованість”, фемінність, маскулінність.

У статті вперше аналізується “маркованість” промов жінок-політиків США та України на предмет присутності у них алюзії, гумору, метафори, метонімії, а також демонструються “маскулінно” забарвлені мовленнєві акти україномовної та англomовної жіночої агресії, здійснюється типологічний аналіз політичних промов США та України, їхньої ціннісної наповненості.

Недостатня вивченість мовознавцями гендерної “маркованості” політичного дискурсу XXI століття в порівняльному аспекті обумовлюють **актуальність** проблеми. **Наукова новизна** дослідження полягає в зіставному аналізі промов сучасних американських та українських політиків.

Об’єктом дослідження в статті є гендерно “маркований” лексичний матеріал в американській та українській політичній комунікації. **Предмет дослідження** – особливості функціонування лексичних та синтаксичних структур у фемінно чи маскулінно “завуальованому” політичному дискурсі. **Матеріалом дослідження** слугують аудіо та відеоповідомлення американських та українських політиків, а також друковані матеріали про них у засобах масової інформації.

У лінгвістиці питання гендерної диференціації у мові та мовленні всебічно вивчають такі вчені, як Г. Відмарк, Г. Крейдлін, Б. Нікольсон, В. Штадлер, Я. Пузиренко, О. Петренко, Л. Ставицька. Термін “гендер” вважається міждисциплінарним, оскільки охоплює проблеми кількох наук (філософії, соціології, політології, психології, педагогіки, лінгвістики,

літературознавства, етнолінгвістики, соціолінгвістики). Гендер, згідно з думкою О. Бессонової, – мисленнєва модель, що введена для адекватнішого та коректнішого опису проблем статі й розмежування його біологічних та соціокультурних функцій [1, с. 18]. Найбільша гендерна диференціація, як переконана вчена, властива концептам за темами “Вік”, “Зовнішність”, “Стосунки в родині”, “Професія”, “Жіноче/ жіночність”, “Чоловіче/ мужність”, найменша – поняттям з ознаками соціально-майнового становища, національної приналежності, світогляду, фізичного й емоційного стану [1, с. 7].

Сексизм супроводжує гендерне питання у соціальному аспекті й трактується як орієнтація, яка ставить одну статю у несприятливі умови по відношенню до іншої. Сексизм визначають, згідно з С. Єрмоленко, у системі мовних асиметрій, спрямованих проти жінок. Наприклад, з точки зору граматики – це перевага граматичного чоловічого роду над жіночим [2, с. 38].

Як предмет вивчення у гендерному вченні розглядають поняття “фемінність”, “маскулінність”, “андрогінія”. Е. Шовалтер переконана, що процес визначення “жіночності” (фемінності) розпочався в минулому десятилітті. Феміністична критика перейшла до ґрунтового аналізу творів літератури, створених жінками. Досліджувалися стилі, жанри, теми, історія, структура жіночого письма, еволюція жіночої літературної традиції. Е. Шовалтер створила термін “гінокритика” для цього особливого критичного дискурсу [3, с. 516]. Як зазначає С. Єрмоленко, фемінність – це сукупність фізичних, психологічних і поведінкових властивостей, яких очікують від жінки в певному соціумі: пасивності, залежності, підлеглості, слабкості, емоційності, ніжності, тендітності. А маскулінність – система властивостей особистості, які традиційно вважаються чоловічими; вона передбачає відповідність власній статевій приналежності, прийняття форм поведінки та способів самореалізації чоловічої статі. Андроґінна особистість убирає в себе найкраще з обох статей: високу самоповагу, ефективно виконання батьківської ролі, внутрішнє відчуття благополуччя [2, с. 36–37].

Термін “маркований” (“marked”), згідно з думкою Дебори Таннен, є лінгвістичним концептом. Вчений наводить приклад граматичного “маркування” слів в англійській мові. Наприклад, “немаркованою” є перша форма дієслова *visit* (відвідувати, приходити в гості). Для утворення минулого часу необхідно додати *-ed* до інфінітива (*visited*); для утворення майбутнього часу до неозначеної форми дієслова додаємо *will* (*will visit*). Таким чином здійснюється “маркування” слів. Цей процес є типовим ще й для утворення множини іменників. За допомогою додавання флексії *-(e)s* до однини іменника отримуємо множину (*visit – visits* (візит – візити), *dish – dishes* (страва – страви). А “немарковані” форми більшості слів англійської мови трактуються як “чоловічі” (*male*). Проте закінчення *-ess* та *-ette* “маркують” слова як “жіночі” (*female*). Часто “жіноча” лексика має негативну конотацію. Американці неохоче довірять своє здоров’я *doctorette* (лікарці). Д. Таннен, як приклад, наводить слова Альфре Вудард, актриси-номінанта на премію Оскар. Вона ідентифікувала себе як “*actor*” (актор, ч.р.), тому що, на її думку, “*actresses*” (актриси, ж.р.) піклуються про “вії та целюліт”, а для “*actors*” головним завданням виступає герой фільму, в якому вони грають. Дебора Таннен переконана, що немає “немаркованих” жінок. Навіть заповнюючи анкету англійською мовою, жінки повинні вибрати між “*Mrs.*” чи “*Miss*”, надаючи інформацію про свій цивільний статус. Натомість графа для чоловіків включає єдиний варіант відповіді – “*Mr.*”, залишаючи їх “немаркованими”. Цікаво, що сама Дебора Таннен, щоб уникнути “маркованості”, інколи представляється як доктор Таннен (*Dr. Tannen*), використовуючи науковий ступінь для свого представлення [4].

В українській мові найчастіше використовують займенники “*він і вона*” замість гендерно маркованого “*він*”. Проте трапляється, що “маркованість” відіграє важливу роль, наприклад, у житті політиків. Яскравим прикладом є слогани Юлії Тимошенко напередодні передвиборчої кампанії 2009 року: “Вони блокують, *вона* працює”, “усупереч кризі зарплати бюджетникам без затримок. *Вона* працює”, “Створено стратегічний запас

вугілля. Шахтарі з зарплатою. *Вона* працює” та інші. Кожен громадянин України завдяки мовній гендерній диференціації міг здогадатися, що мова йде про жінку-прем'єр-міністра. Проте політик згодом доповнює слоган (“*Вона* – це Україна”), таким чином убезпечивши себе від сарказму та негативу опозиційних сил.

Американська, французька й англійська феміністична критика звернули увагу на філософські проблеми жіночого вживання мови. Елейн Шовалтер наводить слова Неллі Ферман, яка стверджує, що “чоловікоцентристське категоризування переважає в американському варіанті англійської мови”. Саме цей факт сприяє посиленій увазі до мовної системи, збудованої чоловіками [3, с. 520]. Е. Шовалтер простежує історію виникнення “жіночої” мови. Приміром, Геродот писав, що амазонки були здібними лінгвістами, які легко вивчали мови своїх чоловічих супротивників. Роберт Грейвс у “*Білій богині*” доводить, що “жіноча” мова існувала в доісторичний період матріархату. Проте коли матріархат було поборено, вона пішла у підпілля. Згодом у XVII-XVIII столітті з’явилася інформація про “жіночу” мову серед американських індіанців, африканців та азіатів. Але, на загальну думку, не існує ні рідної мови жіночого суспільства, ні мови з ознаками роду (genderlect). Завданням феміністичної критики є концентрування уваги на жіночому доступі до мов, лексичному діапазоні, ідеологічних та культурних детермінантах вираження. Причиною жіночого мовного самовираження сьогодні є прагнення змусити їх до мовчання, уживання евфемізмів і тавтології [3, с. 521–522].

Кардинальної різниці у мовленнєвій поведінці чоловіків і жінок, згідно з О. Бессоновою, не існує, проте відмінності є на всіх рівнях мови. На думку науковця, гендерна диференціація репрезентована значною мірою на фонологічному та дискурсивному і меншою мірою – на лексичному та синтаксичному рівнях [1, с. 7].

Жінки й чоловіки використовують мову по-різному в окремих мікрогрупах. Чоловікам властиво брати участь в ієрархічних групах, де вони

прагнуть зайняти лідерську позицію. При цьому вони використовують мовні засоби таким чином, щоб досягти бажаної мети. Для них опозиція, протиставлення чи боротьба – ритуал, тому вони є успішнішими в дебатах [5]. Етика спілкування жінок та чоловіків – також різна. Те, що жінки вважають домінуючим, є цілком закономірним для чоловіків. Чоловікам подобаються мовні дуелі, а жінки прагнуть уникнути вербальної атаки. Наведемо приклад гендерно маркованого звернення Віктора Ющенка до Юлії Тимошенко на засідання РНБО у лютому 2009 року:

Віктор Ющенко: *“Юлія Володимирівна, я вам поки слова не даю. Ви ж леді, ви ж повинні нести стабільність, дотримуватися дисципліни... Ви граєте шоу, сходіть ще раз до преси! Якби ви не були жінкою, мені було би легше з вами говорити”*. В. Ющенко демонструє свою “вихованість”. Адже лише справжній джентльмен, на його думку, може уникнути “чоловічого” діалогу з жінкою-колегою.

Дебати між Бараком Обамою і Гіллари Клінтон, хоча й сповнені конкуренції, вражають своєю стриманістю та коректністю. Проте обидва політики-суперники є однопартійцями, тому й спільних позицій у них більше, ніж у представників опозиційних сил. Дебати між демократами радше схожі на бесіду, що супроводжується жартами, аніж на суперечку. Більше того, Б. Обама та Г. Клінтон “чудово проводять час” (*“We're having such a good time. We are. We are. We're having a wonderful time”* – *“Ми чудово проводимо час. Так. Так. Ми прекрасно проводимо час”*) за публічною бесідою.

“Перепалка” між українськими опонентами виглядає не так оптимістично. Гендерна складова не відіграє жодної ролі в “нищівній” боротьбі політиків. Яскравим прикладом такого протистояння є “сварка” журналіста Олесея Бузини та представниці політичної сили “Свобода” Ірини Фаріон на одному з ток-шоу країни:

О. Бузина: *Ви закінчите так, як закінчив Бандера...*

І. Фаріон: *Безсмертям!*

О. Бузина: *І будете Ви брудним політичним трупом...*

І. Фаріон: *Це Ви сказали собі! Чудово!*

О. Бузина: *Лише блондинкою, на відміну від Бандери...*

Назвавши жінку “політичним трупом” О. Бузина продемонстрував свою нетолерантність та неповагу до представниці слабкої статі. Окрім цього, він натякнув на її обмежені інтелектуальні здібності. Адже саме такими рисами наділені головні героїні популярних анекдотів, блондинки.

Спостереження за мовною поведінкою жінок і чоловіків свідчать, що мовлення жінок часто є експресивним, емоційним, не завжди послідовним. Підтвердженням цього факту є фразеологізм “жіноча логіка” [2, с. 39].

Різниця між письмом жінок і чоловіків була встановлена Вірджинією Вульф, яка згодом вплинула на формування феміністичної літературної критики. Письменниця ввела термін “the woman’s sentence” (“жіноче речення”) [6, р. 10]. Проте очевидний вплив чоловіків-письменників на стиль В. Вульф ускладнює процес аналізу письма з точки зору гендерних відмінностей. “Відчуження” (“alienation”) стало важливою рисою феміністичної критики, літературної й лінгвістичної. Лінгвісти були переконані, що мовні закони, що встановлювалися у спілкуванні між жінками й чоловіками, вигадують чоловіки, а жінки їм лише підкоряються. Імідж “мовчазної жінки” (“silent woman”) був втілений у драматичних творах. Пошук автентичної мови є предметом особливої уваги сучасних жінок-новелістів, таких як М. Еттвуд та М. Ломекс [6, р. 13–14].

Текст не обов’язково є жіночим, якщо він належить перу жінки, і навпаки. Існує “бісексуальне письмо”, проте воно більше властиве жінкам, ніж чоловікам. Чоловіки прагнуть яскраво продемонструвати свою маскулінність. Безумовно, складно аналізувати письмо політиків на предмет гендерної маркованості, оскільки в офіційному середовищі існують вимоги як до ведення полеміки, так і до ділового письма. Проте для деяких представниць політикуму характерним є особливий вид писемного спілкування, щоправда на сторінках власного живого журналу, прогресивної інтерактивної форми неофіційного спілкування.

На думку О. Бессонової, жінки частіше вдаються до пестливих суфіксів, використовують у мовленні пестливі номінації, вживають вставні слова, модальні конструкції, які виражають різний ступінь невпевненості й невизначеності. Проте вважаємо, що сучасні жінки-політики аж ніяк не прагнуть виглядати непереконаливо. Велика кількість зменшувальних суфіксів у лексемах свідчить про їхнє бажання бути ближчими до аудиторії (Ю. Тимошенко: “...якщо сьогодні в будь-якому містечку...”, “...в цих маленьких музичних історіях”, “Тигрюля приїздила до Києва...”, С. Rice: “George W. Bush would have liked Granddaddy Rice” (Дж. Бушу-молодшому сподобався б дідусь Райс)). А от лексична наповненість промов представниць американського політикуму мало чим відрізняється від промов чоловіків. Недарма Б. Обаму називають “феміністом”. Президент Америки вважає, що розвиток держави є неможливим без існування в ній рівності, зокрема гендерної: “Now is the time to keep the promise of equal pay for an equal day’s work...” (Зараз саме час дотриматись обіцянки стосовно однакової оплати праці за однаковий робочий день).

Американським жінкам-політикам властива “надтолерантність”, що навіть інколи межує з почуттям меншовартості. Наприклад, Держсекретар США Г. Клінтон часто використовує конструкції *If I can, I’m humbled* (Якщо дозволите, Я наважуюсь) у своїх промовах: (“We have a full agenda, so let me, if I can, just emphasize just a few points” (Маємо порядок денний, тому, якщо дозволите, я наголошу на ключових положеннях), “I am honored and humbled to call President Mandela my friend” (Я з гідністю наважусь назвати президента Манделу своїм другом). Для М. Олбрайт характерним було вживання евфемізмів з ціллю “пом’якшити” суть висловленого: “And watching the Yugoslav people toss Milosevic out on his ear” (І спостерігаючи, як югославський народ викинув Мілошевіча геть). “Toss out of one’s ear” означає силоміць примусити когось залишити посаду.

Отже, гендерна диференціація політичного дискурсу стала можливою після того, як жінки стали активними учасницями політичного процесу.

Незважаючи на те, що мовленню представниць слабкої статі властива експресивність та непослідовність, їхній політичний дискурс тяжіє до “маскулінності”, яка є характерною особливістю політичного процесу та виражається за допомогою використання метонімії, метафори й алюзії. Вербальна агресія, нетолерантне перебивання співрозмовниками один одного, негативна “маркованість” мовної атаки виражена однаково в промовах політикуму обох статей двох держав.

Перспективи дослідження. Подальше дослідження слід зосередити на аналізі доцільності чи недоцільності виокремлення суто “жіночого” та суто “чоловічого” політичного дискурсу. Адже агресивність та безкомпромісність політичної полеміки ХХІ століття зменшує шанси для виокремлення типового для жінок мовлення, яке раніше характеризувалося вживанням пестливих суфіксів і номінацій.

Література

1. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови”/ О. Л. Бессонова. – К., 2003. – 39 с.
2. Єрмоленко С. Гендерне питання в мовному та методичному аспектах / Сергій Єрмоленко // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2008. – Вип. 3. – С. 36–43.
3. Шовалтер Е. Феміністична критика у пущі / Елейн Шовалтер // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 1996. – С. 510–530.
4. Tannen D. Wears Jump Suit. Sensible Shoes. Uses Husband’s Last Name (originally titled “Marked Women, Unmarked Men”) [Electronic resource] / Tannen Deborah // The New York Times Magazine. – 1993. – June 20. – Режим доступу : <https://www9.georgetown.edu/faculty/tannend/nyt062093.htm>.
5. Tannen D. Teacher’s Classroom Strategies Should Recognize that Men and Women Use Language Differently [Electronic resource] / Deborah Tannen // The

Chronicle of Higher Education. – 1991. – June 19. – Режим доступа :
<https://www9.georgetown.edu/faculty/tannend/chronicle061991.htm>.

6. Wales K. Feminist Linguistics in Literary Criticism / Katie Wales. – Bury St Edmunds, Suffolk : St. Edmundsbury Press Ltd, 1997. – 157 p.

Typological analysis of political statements of American and Ukrainian politicians is made, their gender “coloring” is proved, importance of gender component of modern political discourse is demonstrated.

Key words: *political discourse, gender “coloring”, femininity, masculinity.*